

Izvorni znanstveni rad (Original scientific paper)

725.24(497.6 Tešanj)”19”

72.071 Vancaš J.

MIRZA HASAN ĆEMAN

Projekt zgrade *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke* u Tešnju arhitekta Josipa Vancaša

Abstrakt: U članku se raspravlja o projektu zgrade *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d. d.* u Tešnju, kojeg je za potrebe ove financijske ustanove izradio arhitekta Josip plemeniti Vancaš 1910. Međutim, ovaj projekt nije nikada izveden već je objekt spomenute banke izgrađen 1911. po potpuno drugim planovima. U članku se također raspravlja i o razvoju ekonomije, društvenim odnosima i podizanju novih graditeljskih objekata na području grada Tešnja nakon 1878. Određena pažnja posvećena je i poslovnoj aktivnosti navedene banke i njenog predsjednika Adem-age Mešića. Projekt zgrade *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d. d.* u Tešnju promatra se i u kontekstu doprinosa arhitekta Josipa Vancaša razvoju “bosanskog stila” u arhitekturi Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća.

Ključne riječi: Tešanj, *Prva muslimanska kreditna zadruga s o. j.* u Tešnju, *Muslimanska trgovačka i poljodjelska banka d. d.* u Tešnju, *Narodna kreditna banka d.d.* u Tešnju, *Priv. (atna) Zemaljska banka u Bosni i Hercegovini (Priv./ate/ Landesbank /des/ Bosn./ien/ und /der/ Hercegov./wina/)*, arhitekt Josip Vancaš, “bosanski stil,” Adem-age Mešić.

Abstract: This paper discusses the project for the building of the Muslim merchant and agricultural bank in Tešanj, which was created by architect Josip Vancaš in 1910. Unfortunately, this project was never executed and the building of the Bank was finished in 1911 according to completely different plans. Also, the paper discusses the development of economy, social relations and the erection of new edifices in Tešanj after 1878. To a certain extent there is also talk about the activities of the mentioned Bank and its president Adem-age Mešić. The paper also deals with the business activities and social relations of Adem-age Mešić. The project for the Bank in Tešanj is viewed within the context of Vancaš's contribution to the development of the “Bosnian style” in the architecture of Bosnia and Herzegovina at the beginning of the 20th century.

Key words: Tešanj, First Muslim credit cooperative in Tešanj, People's credit Bank stock company in Tešanj, Private National Bank in Bosnia and Herzegovina (*Priv./ate/ Landesbank /des/ Bosn./ien/ und /der/ Hercegov./wina/*), architect Josip Vancaš, “Bosnian style,” Adem-age Mešić.

Opći razvoj bosanskih i hercegovačkih gradova našao se u središtu mojih interesovanja i istraživanja preduzetih u proteklom razdoblju. Istraživanju razvoja bosanskih i hercegovačkih gradova pristupio sam s povijesnog, arheološkog, urbanog, arhitektonskog i antropologijskog aspekta. Rezultat provedenih istraživanja predstavljao je obiman rad koji obrađuje razvoj spomenutih gradova u povijesnom slijedu od rane antike do 1878. g, posebno od 1463. do 1878. g.¹ Provedena istraživanja odredila su odlike, posebnosti i važnost bosansko-hercegovačkih gradova u doba antike, bosanskog srednjovjekovlja i osmanskog razdoblja. Tokom istraživanja bosanski i hercegovački gradovi koji su razvijani za vrijeme razdoblja osmanske vlasti određeni su kao povijesni islamski gradovi s jasno određenim utjecajima autohtone srednjovjekovne predosmanske naseobinske (urbane) osnovice i osmanske naseobinske urbane prakse. Godina 1878, koja je određena kao gornja vremenska granica mojih istraživanja – predstavljala je samo među u povijesnom slijedu i izazov za nastavak radova na obradi iste materije (predmeta) u vremenu nakon navedene godine. Taj izazov usmjerio je moj daljnji interes i na poslijeosmansko razdoblje, odnosno na područje urbane povijesti Bosne i Hercegovine koje je određeno kratkim pitanjem: šta se je desilo s bosanskim i hercegovačkim gradovima kao povijesnim islamskim gradovima nakon 1878. g.? Rezultat ovog proširenog interesa predstavlja relativno obimna obrada materije, ali i problematike koja se može odrediti općim terminom *austro-mađarskodobna urbana antropologija* Bosne i Hercegovine od 1878. do 1918. g.² Spomenuta istraživanja bila su usmjerena i na određenje mjesta,

¹ Razvoj bosanskohercegovačkih gradova u vremenskom razdoblju od rane antike do 1878. g. istraživao sam kroz 33 opća aspekta promatranja razvoja naselja urbanog tipa. Zbog obima građe koja je stajala na raspolaganju za provođenje istraživanja pojavio se zahtjev za provođenjem određenih vremenskih ograničenja u obradi građe i skraćivanja rezultata za objavu. Stoga je naglasak u istraživanjima stavljen na razdoblje od 15. st. do 1878. g. Međutim, razvoj bosanskohercegovačkih gradova u navedenom razdoblju ne može se promatrati bez istraživanja razvoja urbanizma na području Bosne i Hercegovine u vrijeme antike i srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva. Stoga sam tokom istraživanja jednaku pažnju posvetio istraživanju procesa rimske urbanizacije područja središnjeg dijela provincije Dalmacije (t.j. Bosne i Hercegovine) i razvoja gradova u vrijeme srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva, kao i procesima osmanskodobne urbanizacije navedenog područja. Kako je već rečeno dopušteni obim za izradu disertacije striktno je zahtijevao provođenje određenih skraćivanja. Rezultat toga bilo je isključivanje detaljne (iscrpne) obrade procesa urbanizacije na području Bosne i Hercegovine u doba antike i bosanskog srednjovjekovlja. Navedena razdoblja obrađena su na općoj razini i uključena kao uvodna poglavlja u obradu procesa osmanskodobne urbanizacije područja Bosne i Hercegovine od 15. st. do 1878. g. O tome vidj. Mirza Hasan Čeman, *Povijest, tipologija, sadržaji, funkcije, struktura i topografija grada u Bosanskom ejaletu od 15. st. do 19. st.* Disertacija. *Institutum Studiorum Humanitatis* – (Graduate School of Humanities)-Ljubljana, Vol. 1-4, Ljubljana, 2005. Veoma obimna i kritički analizirana i klasificirana građa koja se odnosi na procese urbanizacije područja Bosne i Hercegovine u doba antike i bosanskog srednjovjekovlja ostala je, stoga, izvan ovog rada.

² Obimna građa koja predstavlja osnovicu za uobličenje opće teme istraživanja pod nazivom “*austro-mađarskodobna urbana antropologija Bosne i Hercegovine od 1878. do 1918. g.*” objedinjena je i obrađena, te prilagođena za potrebe predavanja iz područja urbane antropologije na dodiplomskom

uloge i značaja *kasabe* Tešanj u osmansko³ i austromađarsko doba.⁴ Za rad koji sam podnio na naučnom skupu *Tešanjski prostor u prošlosti – Povodom 450 godina vakufa Gazi Ferhad-bega* korišten je i najvećim dijelom istražen materijal koji se odnosi na *kasabu* Tešanj u vrijeme austromađarske vlasti.

Okupacija Bosne i Hercegovine 1878. g.

Okupacija Bosne i Hercegovine ostvarena je kroz dosta složeno, ali u suštini potpuno vojno preuzimanje zemlje, kroz preuzimanje gradova i fortifikacijskih objekata i prestrukturiranje upravnih i sudskih institucija (vlasti), te uvođenje reformi u području privrede (ekonomije).

i poslijediplomskom studiju na *Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju* na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Ista predavanja održao sam u martu 2007. g. pod općim naslovom „*Grad(ovi) Bosne i Hercegovine između Istanbula i Beča*” i „*Kafane, kavane, kahv(an)e u urbanoj strukturi i topografiji i društvenom životu Sarajeva*.” Predavanja su bila posvećena uspomeni na arhitektu Dušana Grabrijana koji je tokom svog rada značajnu pažnju posvetio izučavanju osmanskodobne arhitekture u okviru gradova na području Bosne i Hercegovine.

³ Vidj. Mirza Hasan Ćeman, *Urbana antropologija Tešnja 1461-1878*. Tešanj, 2006.

⁴ Ovaj članak predstavlja izvadak iz obimnijeg rada podnesenog pod naslovom *Kasaba Tešanj u kontekstu prostorne regulacije i arhitektonske izgradnje u vrijeme austromađarske vlasti 1878 – 1918*. na naučnom skupu *Tešanjski prostor u prošlosti – Povodom 450 godina vakufa Gazi Ferhad-bega* organiziranom od strane *Centra za kulturu i obrazovanje*, Tešanj, u okviru manifestacije *Dani grada Tešnja 2009*. i održanom 11. i 12. decembra 2009. g. U spomenutom radu obrađeni su arhitektonski objekti podignuti u Tešnju i prikazana je složena problematika prostorne regulacije ovoga grada u vremenu između 1878. i 1918. g. Zbog obimnosti građe odlučeno je da se za zbornik radova s navedenog naučnog skupa obradi nešto manja građa i objavi u obliku manjeg članka, a da se preostali dio materijala priredi u obliku posebne knjige. Kako nije sigurno kada će zbornik radova s navedenog naučnog skupa biti štampan to je ovaj članak, uz znanje gosp. Amira Brke, direktora *Centra za kulturu i obrazovanje*, Tešanj, ponuđen na objavljivanje u časopisu *Radovi* (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija) *Filozofskog fakulteta* u Sarajevu *Univerziteta u Sarajevu*. U pisanju ovog članka i priređivanju potrebne dokumentacije za isti osobitu zahvalnost dugujem niže navedenim ustanovama i osobama za pruženu pomoć i dozvolu da koristim određenu dokumentaciju. Izrazi moje zahvalnosti upućeni su *Historijskom muzeju* Bosne i Hercegovine u Sarajevu, prof. Muhibi Kaljanac, muzejskom savjetniku i direktoru *Historijskog muzeja* Bosne i Hercegovine u Sarajevu i prof. Almi Leka, kustosu navedenog muzeja. Posebnu zahvalnost dugujem gg. Dijani Brkić, Aldinu Šabanoviću, Nedžadu Ljevakoviću i Jasminki Prnjavorac iz *Zemljišno-knjižne kancelarije Općinskog suda* u Tešnju, te gg. Nadiru Medariću, Besimu Smajlbegović, Fatimi Smajlbegović i Husejnu Mehuljiću iz *Službe za katastar, urbanizam i imovinsko pravne poslove* Općine Tešanj za iscrpnu analizu katastarske i zemljišno-knjižne dokumentacije za pojedne objekte u Tešnju. Sva dokumentacija koju sam koristio u ovom radu s dozvolom navedenih ustanova potpada pod kategoriju dokumenta nad kojima isti imaju pravo vlasništva, pa se ista ne može ni u kojem obliku koristiti za javnu upotrebu bez pismene saglasnosti vlasnika. Stoga je sva ovdje objavljena dokumentacija obilježena znakom uvjetovanja njenog daljnjeg korištenja i kopiranja (= ©). U cilju lakšeg razumijevanja u tekst sam unio i tumačenja nekih stručnih termina koji su znanstvenicima i stručnim radnicima već poznati. Učinio sam to u cilju približavanja ovog teksta širem krugu čitatelja.

Godine 1878. na području Bosne i Hercegovine postojalo je preko 100 naselja koja se po islamskim, odnosno osmanskim nazorima mogu smatrati urbanim naseljima tipa *kasaba*, odnosno *šeher*. Jedan manji dio tih naselja posjedovao je u svojoj strukturi i značajno predosmansko i predislamsko naslijeđe preuzeto najvećim dijelom iz bosanskog srednjovjekovlja, ali i nešto manjim dijelom iz razdoblja kasne antike, koje je bilo ugrađeno u novu – zajedničku osmanskodobnu nasebinsku cjelinu. Jedna značajna odlika takvih gradova bila je da isti nisu bili jednokonfesionalni već su u njima živjeli, pored muslimana, i kršćani oba vjerska polariteta, te znatno manji broj Jevreja.

Dolazak Bosne i Hercegovine pod vlast Austro-Mađarske monarhije 1878. g. doveo je naše već od ranije kompleksno bosanskohercegovačko društvo u susret i sraz s načinom života zemalja jedne srednjoeuropske i podunavske monarhije. U istraživanju povijesti Bosne i Hercegovine od 1878. do 1918. g. do sada je najviše pažnje posvećivano istraživanju povijesnih činjenica, razvoju ekonomije i oblicima arhitektonskog i općeg kulturnog djelovanja (uglavnom u većim urbanim centrima – gradovima). Najmanje pažnje posvećivalo se istraživanjima posebnih društvenih odnosa i procesa koji su nastupili nakon 1878. g. a koji su se odražavali na život širih društvenih slojeva. Među tim istraživanjima posebnu važnost trebaju imati i istraživanja razvoja naših urbanih naselja unutar kompleksnih društvenih odnosa nove Monarhije, te, posebno, susret i sraz dviju urbanih praksi i tradicija koje se susreću na našem prostoru: one stare domaće bosanskohercegovačke urbane tradicije obilježene odlikama, na jednoj strani, islamskog povijesnog grada, osmanske urbane prakse i domaće autohtone srednjovjekovne tradicije i, na drugoj strani, one nove srednjeeuropske austrijske i mađarske nasebinske urbane tradicije.

Izučavanje razvoja gradova Bosne i Hercegovine u vremenskom razdoblju od 1878. do 1918. g. može se ostvarivati kroz opće aspekte promatranja procesa urbanizacije⁵ određenih naselja i kroz šest posebnih aspekata razvoja bosanskohercegovačkih gradova u navedenom razdoblju. Svi navedeni aspekti međusobno se duboko isprepliću. Posebni aspekti koji se tiču razvoja gradova Bosne i Hercegovine u vremenskom razdoblju od 1878. do 1918. g. su: opći povijesni, političko-upravni, privredni (ekonomski), društveni, kulturalni i prostorno-urbanistički i arhitektonski aspekt razmatranja položaja gradova Bosne i Hercegovine nakon austromađarskog preuzimanja istih. Bosansko-hercegovački gradovi trebaju se razmatrati kroz nevedene aspekte, pri čemu se ni u jednom trenutku ne smije i ne treba zaboraviti da su ti gradovi bili određeni proteklom i u određenoj mjeri sačuvanom osmanskodobnom tradicijom i njihovim budućim razvojem i mogućim preoblikovanjem u novim prilikama iza 1878. g.⁶

⁵ Tako sam razvoj bosanskohercegovačkih gradova u vremenskom razdoblju od 15. st. do 1878. g. promatrao kroz 33 opća aspekta. Vidj. Mirza Hasan Čeman, *Povijest, tipologija, sadržaji, funkcije, struktura i topografija ...*, vol. 1-4, *passim*.

⁶ U ovom slučaju može se simbolički govoriti o položaju bosanskih i hercegovačkih gradova između tradicije koju simbolizira nazor na Istanbul kao metropolu Osmanskog carstva i svojevrsnog

Svi navedeni aspekti izučavanja razvoja gradova Bosne i Hercegovine u vremenskom razdoblju od 1878. do 1918. g. mogu se usložnjavati kroz jednu detaljniju unutarnju podpodjelu istih aspekata.

Preuzimanje glavnih upravnih tačaka u mjestu – *konaka* i *meščeme*

Iako sam se posvetio jednom kompleksnom proučavanju općeg razvoja gradova Bosne i Hercegovine u vremenskom razdoblju od 1878. do 1918. g. ovom prilikom težište moga rada usmjereno je na izučavanje prostorno-urbanističkog i arhitektonskog aspekta položaja i razvoja grada Tešnja nakon njegovog austromađarskog preuzimanja u ljeto 1878. g. Međutim, zbog obimnosti građe istu nije moguće predstaviti u okviru jednog kraćeg članka, pa se iz iste izdvaja samo jedan detalj koji oslikava kako austro-mađarskodobnu gradnju, tako i ekonomski razvoj Tešnja.

Tešanj je pod austromađarsku vlast došao krajem ljeta 1878. g. Činjenica da se ova *kasaba* nalazila izvan komunikacijskog pravca Brod-Zenica-Sarajevo koji se protezao dolinom rijeke Bosne imala je za posljedicu da su i zbivanja oko preuzimanja vlasti u ovoj *kasabi* ostala izvan iscrpnijih evidencija i temelje se u određenoj mjeri na narodnoj predaji.⁷

Nova vlast (austromađarska) slijedila je opći princip “ponašanja” u novim preuzetim osmanskodobnim gradovima u Bosni i Hercegovini. Već prije konačnog umirenja, odnosno nakon jenjavanja i posljednjeg otpora, nova vlast započela je s činom preuzimanja gradova. Ovaj proces odvijao se ulaskom austromađarskih trupa u mjesto, u svojevršnom “razoružavanju” i preuzimanju mjesnog “turskog” garnizona koji je, načešće, bio smješten u mjesnoj tvrđavi, u preuzimanju glavnih upravnih tačaka u mjestu-*konaka* i *meščeme*, te u raspoređivanju austromađarskih vojnih jedinica na za to prikladnu lokaciju kako u samom mjestu, tako i u njenoj neposrednoj blizini. Sve ove radnje bile su praćene ili je po istima slijedilo obraćanje nove vlasti javnosti, najčešće, preko mjesnog *telala*. U slučaju *kasabe* Tešanj slijed zbivanja bio je isti. Ostaje da se tokom daljnjih istraživanja jasnije odredi sami čin preuzimanja vlasti u Tešnju od strane jedinica austromađarske vojske i ustanova upravne i sudske vlasti.⁸

modernizma kojeg simbolizira Beč kao metropola Austro-Mađarske srednje-europske i podunavske Monarhije.

⁷ Tako se usmena predaja grada Tešnja usredotočuje na obrazlaganje razloga zbog kojih je prevladavao stav o nemogućnosti pružanja otpora činu Okupacije. Prema obrazloženjima koja se daju takav stav predstavljao je odraz “dobre” procjene političkih prilika, političkih odluka Berlinskog kongresa, činjenice da je sam *sultan* odobrio da Austro-Mađarska monarhija uđe na područje Bosne i Hercegovine i “uvede red”, procjene o nemogućnosti pružanja potpunog otpora koji bi zaustavio čin Okupacije, te procjene o mogućim civilnim žrtvama tokom pružanja otpora činu Okupacije.

⁸ Kada se govori o ulasku austromađarskih trupa u bosanskohercegovačke gradove (t. j. u naselja urbanog tipa) i svojevršnom “razoružavanju” i preuzimanju mjesnih “turskih” garnizona koji su, najčešće, bili smješteni u mjesnim tvrđavama potrebno je voditi računa o stanju funkcionalne

Tokom relativno kratkog vremenskog razdoblja Tešanj se veoma uspješno uklopio u upravni, društveni i ekonomski život nove austromađarske provincije Bosne i Hercegovine. U području prostorne regulacije i arhitektonske izgradnje Tešanj nije bio mnogo izložen utjecaju austromađarskih stremljenja u regulaciji, odnosno preregulaciji prostorne osnovice preuzetih osmanskodobnih gradova i uvođenju (izgradnji) novih objekata izvedenih u stilu objekata onovremene srednjeeuropske arhitekture i arhitekture historijskih stilova.⁹ Može se reći da je Tešanj zadržao osnovne sadržajne, funkcionalne, strukturalne, oblikovne i topografske odlike arhitektonskih objekata i prostornu dispoziciju istih koje su tradirane iz razdoblja osmanske vlasti. Do podizanja novih objekata i njihovog uklapanja u postojeću urbanu strukturu (naseobinsku topografiju) doći će tek nešto kasnije. Ono osnovno što je nova vlast donijela bilo je nešto kasnije (krajem 19. st.) pomjeranje upravne i poslovne jezgre grada ka Donjoj *Čaršiji* i podizanje nekih u potpunosti novih objekata koji svojim oblikom, gabaritom i stilskim odlikama jasno govore da se radi o nečemu novom, a što je svojim odlikama strano mjesnoj sredini. To su prije svega objekti: zgrada (novog) *Konaka*¹⁰ – danas zgrada Općine Tešanj, *“Špitalj”*¹¹ – stara gradska bolnica, *Šareni mekteb*, zgrada osnovne škole, zgrada *medrese*, katolička crkva Sv. Petra i Pavla 1908. g, stambeno-poslovni objekt Ašir-age Mujčića, porodična kuća Adem-age Mešića smještena u *mahali Tabaci*, mostovi, vodovod, neki drugi, uglavnom stambeno-poslovni objekti, te vila Adem-age Mešića podignuta izvan urbane zone na području između Bukve i Medakova.

osposobljenosti i vojne operativnosti istih garnizonskih posada i nekih tvrđava (gradina) u kojima su isti bili smješteni (raspoređeni) od početka 19. st. do 1878. g. Podatke o stanju gradova pred austromađarsku okupaciju donose u određenoj mjeri sljedeći autori: Hamdija Kreševljaković, “Prilozi povijesti bosanskih gradova pod Turskom upravom.” *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Orijentalni institut, Sarajevo, 2(1951), 115-184; Hamdija Kreševljaković, “Stari bosanski gradovi.” *Naše starine* 1(1953), 7-45. Sarajevo i Hamdija Kreševljaković – Hamdija Kapidžić, “Stari hercegovački gradovi”. *Naše starine* 2(1954), 9-21. Navedena dva autora citiraju više drugih autora koji u svojim radovima određenu pažnju posvećuju pojedinim gradovima. Navođenje istih, kao i nekih mlađih radova, ovdje se izostavlja radi ekonomičnosti prostora.

⁹ Razlozi koji su doveli do toga da Tešanj nije bio posebno izložen austromađarskim stremljenjima u regulaciji, odnosno preregulaciji prostorne osnovice grada i uvođenju (izgradnji) novih objekata u njegovom tkivu izlaze izvan okvira ovog članka i isti se namjeravaju detaljnije izložiti u knjizi posvećenoj razvoju Tešnja od 1878. do 1918. g.

¹⁰ *Konak*, tur, riječ s više značenja. U kontekstu u kojem se ova riječ spominje označava objekt, odnosno zgradu u kojem je bio smješten *valija* ili neki drugi (po položaju niži) osmanski upravni dostojanstvenik ili vojni zapovjednik. Nakon 1878. g. isti izraz zadržan je i za objekte upravnih i sudskih ustanova koje je podigla nova austromađarska vlast na području bosanskih i hercegovačkih gradova. Do kraja 60-ih godina 20. st. izraz *Konak* odnosio se na lokalnoj razini na zgradu nekadašnjeg Sreza (Kotara) i potom Općine Tešanj.

¹¹ *Špitalj*, izv, iz njem. *Hospiz*, das, s nešto širim značenjem. U ovom slučaju riječ znači bolnica.

Dosadašnja istraživanja razvoja Tešnja u vrijeme austromađarske vlasti dala su određene podatke od kojih se neki odnose i na osnivanje i poslovanje nekih banaka. Djelovanje domaćih poslovnih ljudi na širem području Bosne i Hercegovine imalo je za posljedicu da su u Tešnju formirane i neke banke. Tako je 2. 5. 1906. g. u Tešnju osnovana *Prva muslimanska kreditna zadruga s o. j. (s ograničenim jemstvom)*.¹² Banka je uskoro prerasla u *Muslimansku trgovačku i poljodjelsku banku d.d.* također sa sjedištem u Tešnju.¹³ Godine 1911. na mjestu predsjednika ove banke nalazio se Adem-aga Mešić.¹⁴ Slijedeće godine, 1912, u Tešnju je svoju djelatnost započela i *Narodna kreditna banka d.d.* s predsjednikom Mirkom Samargejem i direktorom Dušanom Obradom.¹⁵ U okviru mojih istraživanja razvoja Tešnja pronađena je i

¹² Zadruga s ograničenim jemstvom organizirana je u Tešnju 2. maja 1906. g. a registrirana je u *Sarajevskom listu* br. 4 od 11. januara 1907. g. Dana 15. februara 1910. g. Skupština zadruge odlučila je da zadrugu pretvori u akcionarsko društvo. Vidj. N. Ilijić, "Razvitak zadrugarstva u Bosni i Hercegovini od 1900. do 1941. godine." Naučno društvo SRBiH, *Grada-knjiga XIII*, Odjeljenje prirodno – tehničkih nauka-knjiga 3, Sarajevo, 1964, 22-23. Dokumentacija o osnivanju i djelovanju *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.* (kasnije *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.*) u Tešnju i *Narodne kreditne banke d.d.* u Tešnju nalazila se do 2000. g. sačuvana u trezoru *Narodne banke* (sada *Centralna banka Bosne i Hercegovine*) u Sarajevu.

¹³ Vidj. Nikola Ilijić, Nav. dj, 22; *Bosanski glasnik*, Sarajevo, 1912, 525; Alija Galijašević, *Tešanjske zanatlije i trgovci 1642 – 1992*. Tešanj, 1996, 54; Alija Galijašević, *Ekonomске prilike i bankarstvo u tešanjskom kraju kroz historiju (Preteče bankarstva, ljudi, događaji)*. Tešanj, 1999, 36, 48 i d, 62 i d. Ovdje se neće detaljno govoriti o razvoju bankarstva u *kasabi* Tešanj niti o osnivanju zemljoradničkih zadruga kao kreditnih ustanova. Međutim, ipak se treba napomenuti da u navedenom kontekstu veoma zanimljivu pojavu predstavlja osnivanje i rad *Prve muslimanske seljačke zadruge u Šijama (z.s.n.j.)* /poznate i kao *Prva kreditna zemljoradnička zadruga* ili *Prva muslimanska kasa za zajmove i štednju* u Šijama kraj Tešnja/, a osnovane 15. aprila 1910. g. *Prva muslimanska seljačka zadruga u Šijama (z.s.n.j.)* odobrena je 15. 7. 1910. g. a registrirana u *Sarajevskom listu* br. 43 od 25. 2. 1911. g. Ova poslovna ustanova osnovana je izvan urbane strukture Tešnja i nije poznato dali je za njene potrebe građen bilo kakav poslovni objekt. Po svemu sudeći ova ustanova je poslovala iz nekog već od ranije postojećeg objekta. Vidj. Suljo Kruško, "Nekoliko riječi o prvoj zemljoradničkoj kreditnoj zadruzi u Šijama." *Gajret*, Glasnik kulturno-prosvjetnog društva *GAJRET*-a, godina XXII, br. 1 (januar 1941), 20 (Suljo Kruško, Predsjednik *Zemljoradničke kreditne zadruge* ovaj članak pisao je u Šijama 20. 11. 1940.); Nikola Ilijić, Nav. dj, 112, 210; Alija Galijašević, *Ekonomске prilike*, 59 i d. Up. i Halid Buljina, "Islam i zadrugarstvo." *Gajret*, Glasnik kulturno-prosvjetnog društva *GAJRET*-a, godina XXII, br. 1 (januar 1941), 12-13.

¹⁴ Prvi članovi Upravnog odbora bili su: Adem-aga Mešić-Predsjednik, Zija-beg Đonlagić-Podpredsjednik, te članovi Smail-beg Ferizbegović, Mahmud-beg Širbegović, Ahmed-aga Galijašević, Tahir-beg Smailbegović, Haki-aga Mešić, Smail-aga Galijašević, Emin-beg Eminbegović, Hali-aga Ahmedagić i Avd-aga Šainagić. Vidj. Nikola Ilijić, Nav. dj, 23; *Bosanski glasnik*. Sarajevo, 1915, 564; Alija Galijašević, *Tešanjske zanatlije*, 55; Alija Galijašević, *Ekonomске prilike*, 51.

¹⁵ Alija Galijašević, *Tešanjske zanatlije*, 55; *Bosanski glasnik*. Sarajevo, 1915, 565; Alija Galijašević, *Ekonomске prilike*, 67 i d, Miloš Tanasić, *Bankarstvo Bosne i Hercegovine od 1463. do 1941. godine*. Sarajevo, 1989, 99-100, vidj. i *Muslimanska sloga*, br. 15, od 31. 3. 1914. Drugi objekt koji je mogao nastati za potrebe banke jeste onaj na Gornjoj *Čaršiji* u ulici koja vodi u pravcu Avdi-Pašine *mahale*. Može se pretpostaviti da je isti mogao biti podignut za potrebe *Narodne kreditne banke d.d.* koja je u Tešnju osnovana 1912. g. ali za to do sada nema čvrstih dokaza. (Vidj. sl. 7)

veoma zanimljiva dokumentacija koja govori o planiranju podizanja poslovnog objekta za potrebe smještaja *Prve muslimanske kreditne zadruga s o. j.* (kasnije *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.*). Ovom prilikom želio bih pored navedenih arhitektonskih objekata podignutih u Tešnju između 1878. i 1918. g. predstaviti projekt (skicu) objekta *Prve muslimanske kreditne zadruga s o. j.* Projekt, odnosno idejnu skicu, objekta izradio je hrvatski arhitekt Josip pl(emeniti) Vancaš Požeški 1909. g.

U slučaju *Prve muslimanske kreditne zadruga s o. j.* (kasnije *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.*) i *Narodne kreditne banke d.d.* u Tešnju ne može se reći bez detaljnih arhivskih istraživanja u kojim objektima su iste bile smještene i iz kojih su djelovale u *kasabi* Tešanj. Može se pretpostaviti da su spomenute banke mogle djelovati iz već postojećih poslovnih objekata ili, možda čak, preuređenih stambenih objekata. Jedini izuzetak čini *Muslimanska trgovačka i poljodjelska banka d. d.* (s predsjednikom Adem-agom Mešićem) koja je za svoje poslovne potrebe podigla poseban objekt u Donjoj *Čaršiji* u Tešnju.¹⁶ (Vidj. sl. 1) Izgleda da je *Narodna kreditna banka d.d.* djelovala iz zakupljenog objekta, ali nije isključeno da je ista, možda, nešto kasnije podigla, svoj poslovni objekt.¹⁷

¹⁶ Alija Galijašević, *Tešanjske zanatlije*, 55, *Bosanski glasnik*. Sarajevo, 1915, 564, Alija Galijašević, *Ekonomске prilike*, 51. Objekt banke nalazi se na K.Č. 923, PL. 1780, KO: Tešanj I, odnosno KČ 6/7 KO: Tešanj, ZK uložak broj: 107, godina upisa 1885. g. Ova parcela, odnosno lokacija vidljiva je i na katastarskom planu Tešnja iz 1882. g.

¹⁷ Zgrada *Narodne kreditne banke d.d.* u Tešnju nalazi(la) se na KČ. 747, PL. 272, KO: Tešanj I, odnosno KČ 28/15, KO: Tešanj, ZK uložak broj 3978, godina upisa parcele 1922. U analizi katastarske i zemljišno – knjižne (gruntovničke) dokumentacije mjesta Tešanj, a po svemu sudeći i drugih mjesta u Bosni i Hercegovni, ostat će veliki problem pitanje datacije pojedinih objekata podignutih u vrijeme austromađarske vlasti jer ista dokumentacija donosi datum (godinu) upisa zemljišne parcele u ZK, a ne gradnju objekta na istoj parceli. Stoga ostaje da se neki objekti datiraju “okvirno” na temelju sekundarnih izvora kao što su datirane fotografije iz privatnog vlasništva, razglednice dotičnog mjesta i drugih pisanih izvora. Za neke objekte u nekim od mjesta u BiH moguće je odrediti precizno ili samo okrcirno vrijeme gradnje na temelju datacije koja se nalazi navedena u skicama (planovima), na temelju odobrenja o gradnji, na temelju posebnih oblika korespondencije, te iz periodičke štampe tog razdoblja. U dataciji određenih (spornih) objekata mogu se koristiti i podaci koji dolaze iz usmene mjesne tradicije, ali uz potrebu kritičkog vrednovanja istih. Okvirno datiranje odvija se na principu određenja *terminus post quem* (= *terminus ante quem non*) i *terminus post quem non* (*terminus ante quem*), t.j. datumâ koji predstavljaju najraniji i najkasniji mogući termin za pojavu jednog objekta, a koji se dobijaju iz analize posrednih izvora i mjesne usmene tradicije. U vezi zgrade *Narodne kreditne banke d.d.* u Tešnju nije sasvim jasno dali je isti objekt podignut pred Prvi svjetski rat ili tokom Prvog svjetskog rata i upisan u katastar nekretnina zbog ratnih prilika tek 1922. g. Odnosno, nije jasno dali je podignut poslije Prvog svjetskog rata, t.j. iza 1918. g. i tek upisan 1922. g. Ovu nejasnoću će trebati rasvijetliti tokom budućih istraživanja. Po svojim arhitektonskim, odnosno stilskim odlikama objekt *Narodne kreditne banke d.d.* bi mogao biti podignut i prije i poslije Prvog svjetskog rata. Međutim, činjenica da je objekt upisan tek 1922. g, dakle nakon kakvog-takvog sređivanja prilika poslije Prvog svjetskog rata i nakon ustroja nove vlasti Kraljevine SHS, mogla bi sugerirati da je objekt nastao prije 1918. g, čak prije početka Prvog svjetskog rata ili neposredno pred sam početak istog. Naime, iscrpljenost bosanske i hercegovačke privrede u Prvom svjetskom ratu, nepovoljan kurs zamjene

Slika 1. Položaj zemljišne parcele na kojoj je bilo planirano podizanje objekta banke. Isječak iz karte: Tešanj – Katastarski premjer 1882. g. Izdavač: *Vojno-geografski institut u Beču* (*Militärgeographisches Institut, Wien*). Zone 27. Colonne XVIII. Section 10. Viertel c, Sztl. a/1 a/2 A. Izvorni razmjer 1 : 3125.

Na temelju dokumentacije koja se čuva u *Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine* u Sarajevu može se zaključiti da je za potrebe *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.* sa sjedištem u Tešnju naručen projekt izvedbe poslovnog objekta banke. Projektne planove ili bolje rečeno skicu objekta izradio je arhitekt Josip Vancaš.¹⁸

novca (krune) Austro-Mađarske monarhije za srpski dinar i tokovi privrednog razvoja i kretanja financijskog kapitala nisu bili, po mome mišljenju, naklonjeni podizanju jednog takvog objekta neposredno nakon 1918. g. Međutim, u novim prilikama koje su nastupile iza 1921. g. moguće je pretpostaviti ciljano (plansko) plasiranje financijskog kapitala preko ove banke na područje Tešnja u cilju razvijanja privredne djelatnosti i financijskog poslovanja, posebno u kontekstu rješenja pitanja vlasništva nad zemljištem. U tom kontekstu moglo se desiti da je na ovaj način osnažena *Narodna kreditna banka d.d.* u Tešnju mogla podići novi poslovni objekt za svoje potrebe iza 1919. g. U takvom slučaju upis iz 1922.g. odgovarao bi činjenici da je objekt bio podignut neposredno ili par godina prije godine upisa parcele na ime jasno određene osobe. To pitanje je potrebno istražiti i promatrati ga u kontekstu činjenice da je isti objekt pripadao porodici Širbegović.

¹⁸ Ovaj projekt nosi dataciju 19. travnja 1910. g. i nosi potpis arhitekta Josipa pl. Vancaša. Josip Vancaš (1859-1932.) je hrvatski arhitekt koji je završio studij arhitekture na Visokoj tehničkoj školi u Beču, te potom studirao arhitekturu na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču. Josip Vancaš proveo je značajno vrijeme i u Bosni i Hercegovini. U Sarajevu je živio od 1884. g. U svom radu u Bosni i Hercegovini djelovao je kao Kraljevski Gradjevni nadsavjetnik. Na temelju navoda u dokumentaciji koja se čuva u *Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine* u Sarajevu arhitekt Josip

Projektne planove (skice) objekta, naručeni su tokom 1909. ili neposredno početkom 1910. g. Zanimljivo je da na crtežima fasada na skicama stoji naslov objekta: *Prva muslimanska kreditna zadruga* u Tešnju iako je ista ustanova (osnovana 1906.) već jedno vrijeme djelovala pod nazivom *Muslimanska trgovačka i poljodjelska banka d.d.*¹⁹ Nije sigurno dali bi taj jedan manji arhaizam u naslovu banke mogao sugerirati da su planovi mogli biti naručeni i nešto ranije dok je banka još uvijek nosila naziv *Prva muslimanska kreditna zadruga*. Zanimljivo je da na crtežu fasade banke stoji isti naziv ispisan i u ćirilicom pismu i pokušaj da se isti izvede u arapskom pismu što nije izvedeno korektno već u pojednostavljenoj imitaciji istog. Arapski ispis sačinio je netko (očito J. Vancaš) tko nije poznao arapsko pismo i arapski, odnosno turski jezik.²⁰ (Vidj. sl. 2-4)

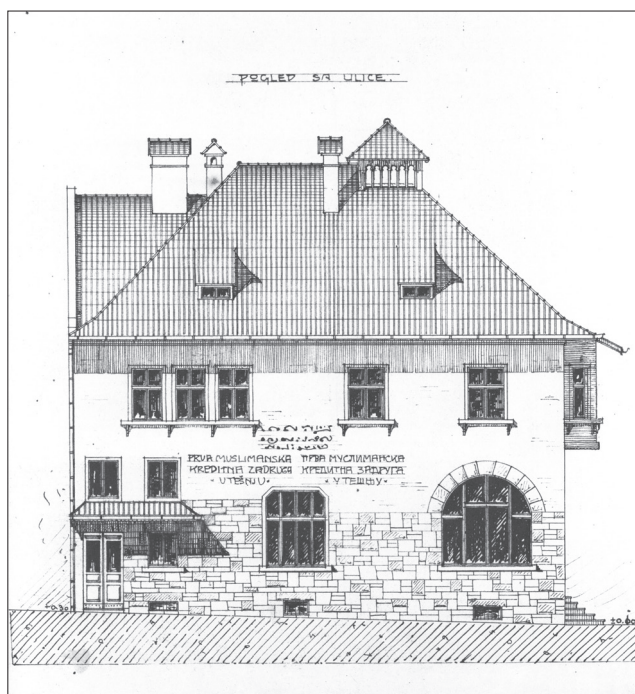
U slučaju ovog objekta potrebno je naglasiti da dokumentacija sačuvana u *Historijskom muzeju* BiH u Sarajevu više predstavlja skicu rješenja fasada objekta, a nikako puni idejni i izvedbeni projekt objekta. Crteži su informativnog karaktera bez detalja izvedbe. Dokumentacija ne sadrži tlocrtna rješenja podruma, prizemlja i sprata, presjeke objekta, rješenja krovne konstrukcije te detalje fasada. Međutim, ponuđeno rješenje je ipak veoma zanimljivo. Arhitekt Josip Vancaš poznat je po svojim graditeljskim rješenjima koja se kreću od uređivanja objekata unutar vojnih tabora (logora), vladinih i poslovnih objekata izvedenih u različitim varijacijama od objekata arhitekture klasicizma do postsecesijskog razvoja t.zv. "*bosanskog stila*."²¹ U slučaju projekta (skica) banke u Tešnju J. Vancaš odlučio se na svojevrsnu kombinaciju stilova.

Vancaš navodi se, odnosno službeno slovi kao: Direktor *Bosansko Hercegovačkog Gradjevnog Dioničkog Društva*, Sarajevo (= *Bosn./isch/ Herc./zegowinische/ Bau – Akt./ions/ Gesellschaft*, Sarajevo), Kraljevski Gradjevni savjetnik, Kraljevski Gradjevni nadsavjetnik i Ovlašten civilni arhitekt. Bio je veoma plodan arhitekt. Projektovao je i izgradio veliki broj različitih objekata izvedenih u historijskim stilovima, stilu secesije, te u t.zv. "*bosanskom slogu*" (stilu). O arhitekti Josipu pl. Vancašu vidjeti više kod Ibrahim Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*. Katalog UGBiH. Sarajevo, 1987, 253 i passim unutar tekstova knjige. Up. i Alija Galijašević, *Tešanjске zanatlije*, 54 – navodi Nikola Ilijić, *Razvitak zadrugarstva u Bosni i Hercegovini od 1900. do 1941. godine*. Naučno društvo SRBiH. Sarajevo, 1964, 22. *Bosanski glasnik*. Sarajevo, 1912, 525, Alija Galijašević, *Ekonomске prilike*, 36, 48 i d, 62 i d.

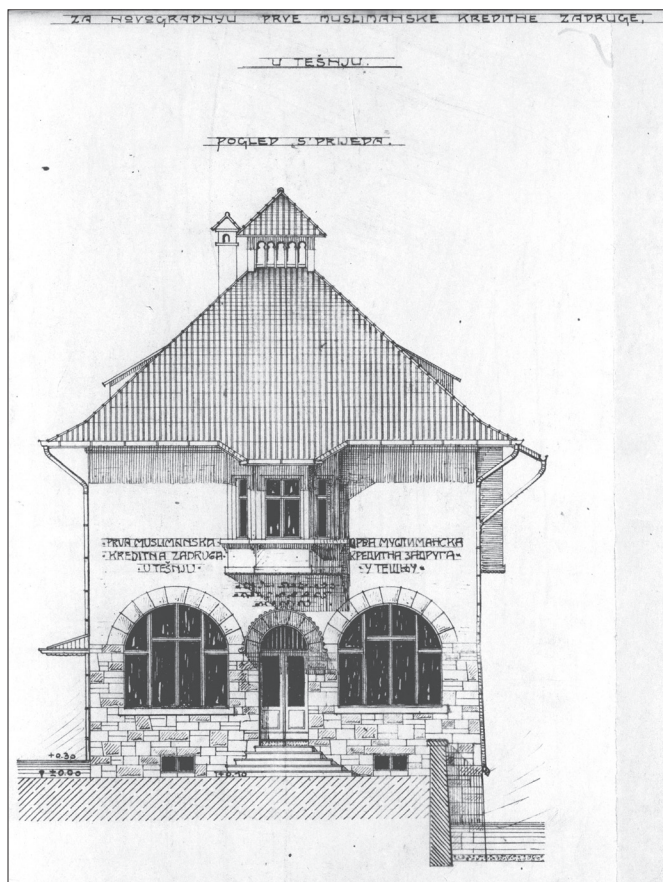
¹⁹ Projektne planove nalaze su u arhivi *Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine* u Sarajevu (nekadašnji *Muzej Revolucije*) u zbirci planova i crteža arhitekta Josipa Vancaša. Vidj. Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*, 225 i d, posebno 227, te ilustr. 230 na str. 253.

²⁰ Ukoliko tekst nije bio pisan arapskim pismom prilagođenim bosanskom jeziku.

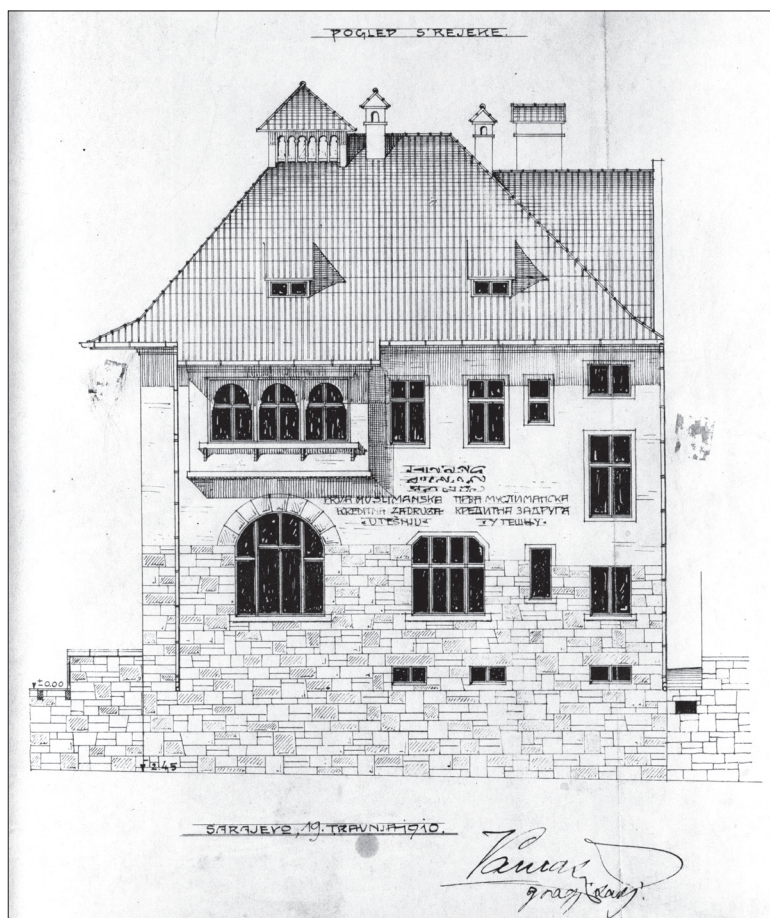
²¹ O t. zv. "*bosanskom stilu*" vidj. Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*, 225 – 228. Up. i Ibrahim Krzović, *Arhitektura secesije u Bosni i Hercegovini*. Edicija *Kulturno naslijeđe*, Sarajevo, 2004, 187-197; Nedžad Kurto, *Arhitektura Bosne i Hercegovine – razvoj bosanskog stila*. Edicija *Kulturno naslijeđe*, Sarajevo, 1998, passim, posebno u drugom dijelu knjige; Borislav Spasojević, *Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu*. Izd. Rabić. Sarajevo, 1999, 23-24.

Slika 2. Projekt zgrade Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke u Tešnju arhitekta Josipa Vančaša. Pročelje zgrade od strane ulice Karaula. © Historijski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Slika 3. Projekt zgrade Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke u Tešnju arhitekta Josipa Vančaša. Pročelje zgrade od strane Tabacke ili Dibeghana džamije. © Historijski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Slika 4. Projekt zgrade *Muslimanske trgovacke i poljodjelske banke* u Tešnju arhitekta Josipa Vancaša. Pročelje zgrade od strane rijeke Tešanjke. © *Historijski muzej Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.

Tu se, očito, radi o kombinaciji tradicionalnog naslijeđa u formi i dekoraciji objekta i funkcionalnog modernizma enterijera objekta namijenjenog za potrebe poslovanja banke.²² Nažalost, o ovome posljednjem znam malo jer nisu sačuvani crteži tlocrne osnove prizemlja i sprata, te presjeci objekta. Radi se o jednospratnoj poslovnoj zgradi kojoj je prizemlje imalo funkciju glavnog dijela namijenjenog za javno poslovanje dok je sprat, očito, bio namijenjen za urede banke. Ispod prizemlja nalazi se podrum koji je zbog smještaja zgrade neposredno uz rijeku Tešanjku i činjenice da zgrada jednom fasadom naprosto izranja iz spomenute rijeke bio izložen djelovanju vlage i bio otvoren za plavljenja tokom visokih vodostaja spomenute rijeke. Fasada prizemlja do prvog sprata (kata) trebala je biti izvedena ili, možda, obložena u geometrijski oblikovanom (tesanom) kamenu – t.j. u kamenorezačkom slogu poznatom pod terminom “*slobodni geometrijski vez.*” Objekt je imao

²² Ovdje se samo pretpostavlja postojanje funkcionalnog modernizma objekta vidljivog iz planova (skica) koji nisu sačuvani ili koji nisu, uopće, bili izvedeni.

trovodnu (troslivnu) krovnu konstrukciju pokrivenu crijepom s tim da se četvrti dio (jedna strana) krovne konstrukcije završavao zabatnim trokutom jer se naslanjao na susjedni objekt, pa, stoga, nije vidljiv. Krovna konstrukcija sadržavala je nekoliko ventilacijskih otvora i svjetlarnika (t.zv. *badža*), te na samom vrhu jedno zanimljivo rješenje manje *čatme*,²³ odnosno svojevrsnog manjeg otvorenog vidikovca izvedenog u drvenoj konstrukciji. Krovna konstrukcija završava prema dolje s nešto naglašeno izbačenim strehama. U idejnoj skici objekta bilo je predviđeno rješenje izvođenja oluka za odvođenje kišnice. (Vidj. sl. 2-4)

Prizemlje i sprat (kat) imaju geometrijski pravilne prozore među kojima se posebno ističu po jedan veliki polukružni prozor s naglašenim polukružnim nadprozornikom izvođenje kojih je bilo planirano u prizemlju na stranama od ulice i rijeke. Kako je glavna fasada (pročelje) zgrade bila zamišljena od strane *Donječaršijske* (*Tabačka* ili *Dibeghana* džamija) to je ista izvedena nešto raskošnije, odnosno razudnije. U zgradu bi se stupalo kroz središnji manji ulaz (vrata) koji je lučno zasvođen. Istom se pristupa preko 6 stepenika koji su, može se pretpostaviti, u svojoj osnovici bili oblikovani lučno. Lijevo i desno od ulaza fasadu ukrašavaju i volumen prostora razbijaju dva velika polukružno zasvođena prozora izvedena s naglašenim polukružnim nadprozornicima. Svi prozorski detalji kao i fasada prizemlja i podrumski dio zgrade od strane rijeke izvedeni su u kamenoj oblozi riješenoj ili po sistemu konstrukcije (izvedbe) manjih kamenih “bunja” ili kamenih obloga.²⁴ Zanimljivo je da glavna fasada zgrade prema ulici, odnosno prema *Donječaršijskoj* (*Tabačka* ili *Dibeghana džamija*) na prvom spratu ima

²³ *Čatma*, tur. *Çatma*. Riječ s nešto širim značenjima. Temeljno značenje koje bi bilo blisko kontekstu u kojem se riječ ovdje navodi je kućni zid izveden u konstrukciji od drvenih greda (gredica) koje između nosivih greda mogu biti poredane uspravno ili koso. Takva osnovna konstrukcija zida izvedenog iz drvenih greda bila je “*ošipkana*” (obložena) prućem (veoma često ljeskovim) koje je imalo zadaću da omoguću lakše prihvatanje (vezanje) strukture maltera kojim se, na kraju, takav drveni zid omalterisao. Iz navedenog opisa može se izdvojiti glavno značenje izraza *čatma* (osnovna konstrukcija zida izvedenog iz drvenih greda) koje u izvedbi nekih arhitektonskih objekata podizanih na području Bosne i Hercegovine tokom osmanskog razdoblja ima nešto drugačije značenje. Konkretno, ovdje se radi o manjem vidikovcu izvedenom u drvetu, a podignutom na krovnoj konstrukciji *begovskih kula*. U ovom slučaju *čatma* ima prvenstveno ulogu osmatračnice i kao takva u potpunosti se uklapa u fortifikacijski karakter *begovskih kula* i *begovskih odžaka* unutar kojih su iste podizane. U određenom smislu riječi *čatma* je mogla poslužiti i kao svojevrсни vidikovac za trenutke dokolice, koji je podizan na objektima *begovskih kula* i unutar *begovskih odžaka* s osnovnom namjenom, koja je ovdje već navedena.

²⁴ Iz crteža se ne može zaključiti sa sigurnošću da li se ovdje radi o manjim kamenim “bunjama” ili o oblaganju tanjim kamenim pločama. Mislim da bi se u ovom slučaju prednost mogla dati izvedbi fasade u tehnici manjih kamenih “bunja” koje su bile uklopljene u zid, odnosno koje su tvorile punu masu volumena zidova. Međutim, ne može se niti isključiti mogućnost oblaganja fasade prizemlja zgrade tanjim kamenim pločama oblikovanim u lažnoj tehnici (u imitaciji) “bunje” na način oklesavanja (otesavanja) prihvatljivih komada kamena ili čak nešto grublje sječenih kamenih ploča. U ovom posljednjem slučaju kamena obloga ne čini sastavni dio središnje (konstrukcijske i nosive) mase volumena zidova već samo oblogu istih.

planiranu izvedbu konstrukcije trostrane (trapezoidne) *kamerije*²⁵ (koja predstavlja produžetak *divanhane*²⁶) s tri prozorska četvrtasta okna, izbačene preko zida osnovne konstrukcije. (Vidj. sl. 2-4) Nasuprot tome, na strani od rijeke Tešanjke arhitekt je na prvom spratu, također, predvidio izvođenje konstrukcije četvrtaste *kamerije* (produžetka *divanhane*) s tri prozorska četvrtasta okna, također izbačene preko zida osnovne konstrukcije objekta. (Vidj. sl. 4)

Jednu opću ocjenu projekata namijenjenih za poslovne objekte banaka, prije svega *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini* (*Priv./ate/ Landesbank / des/ Bosn./ien/ und /der/ Hercegov./wina/*), odnosno njenih filijala izvan Sarajeva, a koje je izradio Josip Vancaš dao je Ibrahim Krzović 1987. g. U vezi razvoja t.zv. “*bosanskog stila*” Ibrahim Krzović kaže: “*Raniji prijedlozi i ideje bosanskohercegovačkih arhitekata, kao što je projekat adaptacije hana – hotela Gazihusrefbegovog vakufa (danas hotel ‘Stari grad’ kod Bašćaršije), kao i Vancaševi projekti kuće Osmanage Mehmedića, još su suviše blizu izvornim objektima. Problem je bio i u prihvatanju ovih ideja, jer došljaci nisu poznavali ljepotu toga sloga, a domaći su, kaže Vancaš, govorili ‘prošao je stari vakat.’ Ipak su se našli pokrovitelji, pa je Vancaš 1910. godine za Zemaljsku banku u Sarajevu projektovao zgrade njenih filijala u Banjoj Luci, u Tešnju, Derventi, Bosanskom Šamcu i Bihaću (kat. 227-230). Vancaš je za ovu svrhu stvorio skoro tipsku zgradu, koja je imala nešto od reprezentativnih begovskih kuća i kula, ali i nešto od javnih objekata – kao što su hanovi. Prizemlje sa visokim soklom bilo je u kamenu, širi*

²⁵ *Kamerija, kamarija*, izv. iz tur. *kameriye*, izv. iz ar. *qamāriyyā* s osnovnim značenjem “prostorija izložena mjesecini.” U kontekstu u kojem se riječ navodi u tekstu ista ima značenje konstrukcije koja se pojavljuje u prostornoj organizaciji i funkcionalnoj strukturi starih bosanskih i hercegovačkih osmanskodobnih (ali i kasnijih) porodičnih kuća, koja je u obliku i na način balkona prepuštena preko osnovne mase zida prizemlja zgrade i strši u prostor nad *avlijom* i (ili), ponekad čak i, ulicom. U suštini prostorne organizacije i funkcionalne strukture starih bosanskih i hercegovačkih porodičnih kuća *kamerija* predstavlja dio *divanhane* koji nema komunikacijski značaj već svojom izdvojenosti i približavanjem zidu s prozorima unutar objekta poprima značenje izdvojenog prostora za susretanje, sjedenje, razgovor. Konstrukcijskim proširivanjem i prepuštanjem (izbacivanjem) preko osnovne mase zida prizemlja zgrade *divanhana* prerasta (prelazi) i preoblikuje se u *kameriju* – izdvojeni prostor za susretanje, sjedenje i razgovor. *Kamerija* je obično zatvorena *mušebcima* (mrežastom drvenom konstrukcijom izvedenom iz tankih letvica), a u mladim razdobljima i ustakljenim manjim prozorima ili čak s udvojenom konstrukcijom *mušebaka* i ustakljenih prozora

²⁶ *Divanhana*, izv. iz tur. *divanhane*, izv. iz pers. *diwan-hane* s osnovnim značenjem prostora (ali i objekta – kuće) namijenjenog za susrete, razgovor i donošenje značajnih odluka (vijećanje). U ovom slučaju *divanhana* predstavlja zajednički komunikacijski dio (prostor, hodnik, *hol* ili neku vrstu predsoblja) koji se pojavljuje u prostornoj organizaciji i funkcionalnoj strukturi starih bosanskih i hercegovačkih osmanskodobnih, ali i kasnijih porodičnih kuća. Na *divanhani* se dospijevalo relativno strmim stepeništem iz prizemlja zgrade, a ista je služila i kao zajednički komunikacijski dio sprata iz kojeg se dospijevalo u druge prostorije sprata kuće. Dio *divanhane* koji nema komunikacijski značaj već je svojim položajem izdvojen i približava se zidu s prozorima unutar objekta prerastao je u *kameriju*. Svojom konstrukcijom *kamerija* je u obliku i na način balkona prepuštena preko osnovne mase zida prizemlja zgrade i strši u prostor nad *avlijom* i (ili), ponekad čak i, ulicom.

otvori u njemu presvođeni su polukružnim lukom, na spratu ispusti – divanhana, ravni krećni zid, zatim strmi i visoki krovovi sa dubokim strehama, badžama i dimnjacima. Razrađujući zgrade filijala banaka, Vančaš je usavršio tip stambene zgrade, a najbolji primjer, predstavlja kuća gradonačelnika Hamzage Husedžinovića u Banjoj Luci (Ulica Slavka Rodića 1), izgrađena 1913. godine.”²⁷

U cjelini gledano J. Vančaš je na ovom objektu kombinirao jednu tradiciju bosanske osmanskodobne arhitekture *begovskih kula* (visoki u kamenu izvedeni prizemni /podrumski ?/ dio koji podsjeća na *begovsku kulu*, *čatma* na krovu kao kod *begovskih kula*) i stambenih objekata (konstrukcija *kamerije* /produžetak *divanhane*/ s tri prozorska polukružna okna, izbačena preko osnovne konstrukcije objekta, završetak krovnih streha, pojava *badža*, te, manjim dijelom, i rješenje nekih prozora na prvom spratu) s tendencijom traženja modernog arhitektonskog i likovnog izraza koji će upravo tih godina biti uobličen kao t. zv. “*bosanski stil*.”²⁸

U slučaju ovog projekta, kao i u slučaju arhitekta Josipa Vančaša, nemam namjeru da umanjim kako vrijednosti projekta, tako niti doprinose ovog arhitekta razvoju

²⁷ Ibrahim Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918.* ..., 227, 245. Neke neznatne razlike između datacija crteža (skica) pojedinih objekata koje donosi I. Krzović i onih navedenih na crtežima (skicama) sačuvanim u *Historijskom muzeju* Bosne i Hercegovine rezultat su, očito, podataka koje donosi Josip Vančaš u članku “Bosansko narodno graditeljstvo.” *Tehnički list* X, 24, 31. decembar 1928, 353-356, Zagreb. Datacije planova objekata prema mjestima u kojima su isti trebali biti podignuti su kako slijedi: Sarajevo: Skica zgrade *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini* (*Priv./ate/ Landesbank des Bosn./ine/ und /der/Hercegov./ina/*), datacija na crtežu-1910; Banja Luka: Auswechslungs Plan f. d. *Landesbank Filialgebäude in Banja Luka*. Crtež fasade bez navedene datacije (I. Krzović donosi dataciju 1910.-vjerovatno na temelju analogija), crtež je izveden u dvije verzije (crno-bijeli crtež i crtež u boji), vidj. Ibrahim Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918.*, 238, sl. 227, objekt je porušen u zemljotresu 1969. g.; Bihać: Skica zgrade *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini*, (*Priv./ate/ Landesbank für Bosn. und. Hercegov.*). Crtež je bez datacije i izveden je u dvije verzije. Jedna verzija objekta data je u uobičajenoj maniri oblikovanja ovog tipskog objekta, a druga je nešto modernija verzija objekta s utjecajem tradicije vidljive u gabaritima volumena i krovne konstrukcije (četveroslivna), vidj. I. Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918.*, 239, sl. 228. I. Krzović donosi dataciju 1910. g.; Bosanski Šamac: Skica zgrade *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini* (*Priv./ate/ Landesbank für Bosn. und. Hercegov.*), datacija 27. maj 1909. Skica je data u dvije verzije. Prva je u tradicionalnim oblicima vidljivim u gabaritu, volumenu i krovu, te u naglašenom donjem kamenom pojasu. Crtež bez datacije. Drugi crtež je s datacijom 14. 4. 1909. u uobičajenoj maniri s donjima kamenim dijelom i lučnim otvorima; Derventa: Skica zgrade *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini*, (*Priv./ate/ Landesbank für Bosn. und. Hercegov.*), datacija 27. april 1909. U crtežima je data i verzija izvedbe detalja. Vidj. I. Krzović, Nav. dj, str 239, sl. 229. I. Krzović donosi dataciju 1910; Tešanj: Zgrada *Prve muslimanske kreditne zadruge* Tešanj. Vidj. I. Krzović, Nav. dj, str 239, sl. 230. I. Krzović donosi dataciju 1910. O “projektima filijala *Zemaljske banke u različitim gradovima Bosne i Hercegovine*” govori i N. Kurto, vidj. Nav. dj, 265 i d, 382.

²⁸ O t. zv. “*bosanskom stilu*” vidj.: Ibrahim Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878- 1918.*, 225 – 228. Up. i Ibrahim Krzović, *Arhitektura secesije* ..., 187-197; Nedžad Kurto, Nav. dj, *passim*, posebno u drugom dijelu knjige; Borislav Spasojević, *Arhitektura stambenih palata austrougarskog perioda u Sarajevu*. Izd. Rabic. Sarajevo, 1999, 23-24.

bosanskohercegovačke arhitekture ovog razdoblja. Naime, u cjelini ovaj objekt banke, onako kako o njemu govore sačuvani planovi (skice), svojim općim gabaritom i pojavom zaista podsjeća na arhitekturu *begovskih kula*, ali nešto razuđenijim fasadama (zbog nizanjanja većeg broja porozorskih okana) i konstrukcijom *kamerije* više podsjeća na arhitekturu *ishodnih* kuća.²⁹ U ovom konkretnom slučaju čini mi se da bi se moglo, slobodno i hipotetički, pretpostaviti da je ovaj tip objekta projektiran i planiran nakon studiranja objekta *ishodne* kuće obitelji Semiz u Kovačima kraj Hrasnice (Ilidža, Sarajevo), ali i nekih drugih kuća.³⁰ Jedino što je J. Vancaš dao izvorno jeste imaginacija čina pretapanja objekta arhitekture *begovskih kula* i *ishodnih* kuća u jedan poslovni objekt projektiran u modernom arhitektonskom i konstrukcijskom rješenju, nesumnjivo s odgovarajućim funkcionalnim rješenjima, te s pročišćenim detaljima fasade koji ovaj objekt vode u pravcu njegovog utapanja u rješenja izvedena u t.zv. "*bosanskom stilu*."

Nažalost, kao što je već rečeno, u zbirci crteža arhitekta Josipa Vancaša koja se čuva u *Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine* u Sarajevu, ne postoje crteži osnovice prizemlja i sprata iz kojeg bi se mogao vidjeti raspored prostorija i funkcionalno poimanje organizacije prostora i poslovanja i kretanja u ovom objektu.

Mišljenje Ibrahima Krzovića da je "...Vancaš 1910. godine za zemaljsku banku u Sarajevu projektovao zgrade njenih filijala u Banjoj Luci, u Tešnju, Derventi, Bosanskom Šamcu i Bihaću (kat. 227-230)" može se u najvećoj mjeri prihvatiti bez dodatnih komentara i dopuna. Međutim, iz analize dokumentacije sačuvane u *Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine* u Sarajevu i na temelju izučavanja bankarstva na području Bosne i Hercegovine može se, uvjetno, uopćeno zaključiti da je Josip Vancaš našavši se na mjestu *Kraljevskog građevnog savjetnika* i nedugo potom *nadsavjetnika* za potrebe Zemaljske vlade u Sarajevu "projektovao zgrade njenih filijala u Banjoj Luci, ..., Derventi, Bosanskom Šamcu i Bihaću (kat. 227-230)," ali ne i zgrade u Tešnju. Naime objekt kojeg je projektirao Josip Vancaš u Tešnju naručen

²⁹ O arhitekturi *ishodnih* kuća vidj. Mirza Hasan Ćeman, "Ishod na Ilidžu" (= Kulturni i historijski spomenici Ilidže iz osmanskog doba). u: *ILIDŽA*. Kultuno- historijska monografija. Ilidža, 2000, str. 202-293 /= Mirza Hasan Ćeman, "Outing to Ilidža" (= Cultural and Historical Monuments of Ottoman Ilidža). in: *ILIDŽA*-Kultuno- historijska monografija. Izdanje na engleskom jeziku. Izdavač: Općina Ilidža, Sarajevo, 2004, str. 202-293/. Vidj. i naučni elaborat Mirza Hasan Ćeman, "Ishodne kuće na području Ilidže." Naručitelji Općina Ilidža i Turistička zajednica Općine Ilidža. Sarajevo, mart 2002. g. Potrebno je napomenuti da se je u izradi kultuno- historijske monografije *Ilidža* u navedenom članku potkrala jedna greška. Pri unosu (DTP) već lektoriranog teksta u pripravljeni arak za štampu izraz *ishodne kuće* preimenovan je iz nepoznatih razloga u izraz *ishodišne kuće*. Vjerovatno se ovdje radi o proizvoljnoj ocjeni izvršitelja (operatora) na DTP poslovima da pri uklanjanju brojeva ilustracija iz izvornog teksta (što nije dosljedno provedeno u cijeloj monografiji) riječ *ishodna* preimenuje u *ishodišna*. Očito se riječ *ishodišna* kuća smatralo logičnijom nego li *ishodna* kuća.

³⁰ Mirza Hasan Ćeman, "Ishodne kuće," passim.

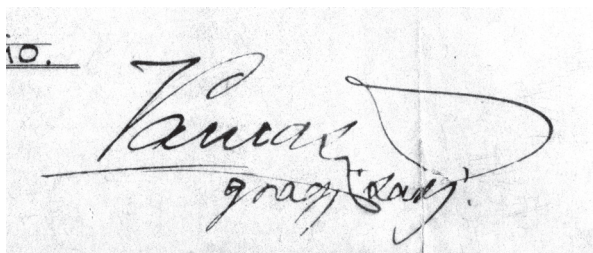
je od strane *Prve muslimanske kreditne zadruge (s o. j.)*, koja uskoro djeluje pod imenom *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.* sa sjedištem u Tešnju. Vidljivo je da navedena banka nije pripadala nizu filijala *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini* već jasno određenom muslimanskom dioničkom društvu koje djeluje kroz spomenutu banku sa sjedištem u Tešnju.³¹ Međutim, bez obzira na navedenu razliku Josip Vancaš za poslovni objekt u Tešnju primijenio je projekt (bolje rečeno skicu) “.... *tipske zgrade, koja je imala nešto od reprezentativnih begovskih kuća i kula, ali i nešto od javnih objekata – kao što su hanovi*,” koji je stvorio za ovu priliku.³² Iz analize poslovnih prilika i prostornih situacija u mjestima (gradovima) u kojima se planiralo podizanje zgrada filijala *Priv.(atne) Zemaljske banke* može se zaključiti da je Josip Vancaš svoje projekte banakâ zasnivao na uobličanju zgrada koje su trebale biti smještene na relativno uskom jezičcu prostora i koje su najmanje s dvije, a ponekad i sa tri strane svojom fasadom bile okrenute ulici, odnosno ulicama. U slučaju Tešnja predviđeno je da objekt bude okrenut sa dvije strane ulici, s trećom stranom prema rijeci Tešanjci, a s četvrtom stranom naslanjao se na susjedni objekt na desnoj strani ulice Karaula koja vodi od Donje ka Gornjoj Čaršiji. Takav prostorni smještaj omogućavao je J. Vancašu da na fasadama zgrada izvodi različita rješenja *kamerija* kao produžetaka *divanhana* koje su prepuštene preko zid donjeg dijela objekta. Josip Vancaš takva rješenja s *kamerijom* izvodio je čak i na spoju dviju strana zgrada. Kod svih objekata krovna konstrukcija je skoro u potpunosti identična.

Na kraju potrebno je naglasiti da projekt Josipa Vancaša za podizanje poslovnog objekta *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.* u Tešnju nije izveden. Na ovom stepenu istraživanja nije poznato šta je bilo toliko presudno što je uvjetovalo odbijanje Vancaševog plana za podizanje zgrade *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j. (Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.)* u Tešnju i prihvatanje drugog plana autor kojega nam ostaje, za sada, nepoznat. Činjenice da se ovdje radi samo o skicama objekta banke i da isti nije izveden već je izveden drugi projekt daje temelja za zaključivanje da su Vancaševi crteži predstavljali samo skice. T.j, te skice nisu nikada predstavljale potpunu projektnu dokumentaciju, odnosno nisu nikada prerasle u istu jer su bile odbijene od strane investitora.

Objekt *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j. (Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.)* u Tešnju izgrađen (završen) je 1911. g. po potpuno drugim planovima i predstavlja u potpunosti drugačiju koncepciju planiranja i izvedbe jednog poslovnog objekta. (Vidj. sl. 6) Ostvareni objekt podignut je na lokaciji na kojoj je bio predviđen i Vancašev objekt. Smatram da je u konačnoj izvedbi

³¹ Moguće poslovne veze između *Priv.(atne) Zemaljske banke u Bosni i Hercegovini* sa sjedištem u Sarajevu i *Prve muslimanske kreditne zadruge (s o. j.)* u Tešnju trebaju biti predmet posebnih istraživanja bankarskog poslovanja na području Bosne i Hercegovine u navedenom razdoblju.

³² Krzović, *Arhitektura Bosne ...*, 227. O objektu ove banke u Tešnju govori i N. Kurto, Nav. dj, 266, sl. 75, desno, 382.

Slika 5. Potpis Josipa Vancaša na projektu (skici) zgrade *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke* u Tešnju. Potpis se nalazi na skici pročelja zgrade od strane rijeke Tešanjke.

© *Historijski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo.*

Vancašev projekt bio nešto složeniji i zbog toga u određenoj mjeri i znatno skuplji. Također smatram da je kod štedljivih Tešnjaka mogla prevagnuti želja da se ostvari nešto jednostavniji objekt što bi imalo pozitivnu posljedicu smanjenja troškova gradnje istog. Izgleda da su izvedba cijelog prizemlja objekta u klesanom kamenu

tipa “bunja” ili čak i samo oblaganje istog rustično klesanim kamenom, izvedba relativno brojnih prozorskih otvora presvođenih kamenim lukovima kao i složeno rješenje krovne konstrukcije znatno poskupljivali cijenu predviđenog objekta, pa je, stoga, naručen drugi (jeftiniji) projekt.

Slika 6. Objekt *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke* u Tešnju podignut 1911. g.

Trenutno mi nije poznato tko je autor drugog projekta, odnosno 1911. g. izvedenog objekta *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j. (Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.)*. Do danas nisam uspio pronaći podatke o projektantu objekta *Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.* koji je izveden u Donjoj Čaršiji.³³ Također, sada ne raspolazem niti podacima koji bi dali bilo kakvu informaciju (potvrdili) da li je Josip Vancaš mogao biti autor i projekta izvedenog objekta. Naime, investitor(i) je (su) mogao (-li) zahtijevati pojednostavljenje predloženog projekta u izvedbi ili izradu potpuno novog i jeftinijeg projekta. Osim toga izvedeni projekt nosi u sebi neke manje odlike svojevrsnog klasicističkog rješenja nekih dijelova fasada i isti je svojim odlikama u okviru Tešnja predstavlja relativno ‘moderan’ objekt. Isti je u odnosu na Vancašev projekt, i pored nekih klasicističkih detalja na fasadama, nešto moderniji i isti potiskuje arhitektonske (i likovne) odlike lokalne arhitekture (t.zv. “bosanskog stila” koji je u to vrijeme bio u razvoju) za koju je, očito prema mišljenju upravitelja i akcionara ove banke, “*prošao [je] stari vakat.*”(?!). Da li se ovdje radi o utjecaju Adem-age Mešića na konačni izbor i izvedbu projekta, poslovnog čovjeka koji je poslovnim djelovanjem i političkim orijentacijama (i koncepcijama) bio veoma ‘moderan’ teško je reći. Činjenica da je Adem-aga Mešić usred *mahale* Tabaci u Tešnju dao podići svoju porodičnu kuću u stilu koji u mnogo čemu odudara od lokalne arhitekture i bosanske muslimanske i bošnjačke tradicije mogla bi to, uvjetno rečeno, potvrđivati. Adem-aga Mešić dao je izgraditi i objekt svoje *ville* između Medakova i Bukve kraj Tešnja u stilu sličnom onom u kojem je izvedena njegova porodična kuća u *Tabacima*.

Zahtjev za pojednostavljenjem predloženog projekta u izvedbi ili za izradu potpuno novog i jeftinijeg projekta ne bi morao isključiti daljnji rad Josipa Vancaša na izradi jednostavnijih planova (projekta) i, konačnu, izvedbu istog projekta.

U slučaju objekta *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j. (Muslimanske trgovačke i poljodjelske banke d.d.)* izvedenog 1911. g. radi se o arhitektonskom objektu uobičajenom za razdoblje austromadžarske vlasti u BiH koji su podizani u ovoj provinciji i koji nose odlike manjih poslovnih objekata srednjeeuropske arhitekture onoga vremena. Objekt je jednokatan, četvrtaste je osnove i s nešto izlomljenom troslivnom (trovodnom) krovnom konstrukcijom pokrivenom crijepom.³⁴ Objekt ima veoma naglašene katni i krovni profilacijski vijenac izveden u jednostavnoj klasicističkoj profilaciji koji razdvaja prizemlje od sprata i naglašava prijelaz spratnog

³³ Moji pokušaji da u *Arhivu* Federacije Bosne i Hercegovine u Sarajevu pronađem bilo kakav pisani dokument, crtež (skicu) ili neki drugi trag koji bi ukazivao tko je autor izvedenog objekta u Tešnju ostao je bez uspjeha. Daljnja potraga za istim ostaje zadaća za buduća istraživanja.

³⁴ Kako je objekt banke prislomljen uz već od ranije postojeći objekt u pravcu protezanja *Karaule* prema Gornjoj Čaršiji time je uvjetovano troslivno (trovodno) konstrukcijsko rješenje krova. *Karaula* je naziv za glavnu ulicu koja vodi od Donje do Gornje Čaršije u Tešnju.

rješenja u krovnu konstrukciju.³⁵ Na uglovima objekt ima imitacije kutnih (ugao-nih) kamenih blokova izvedene u malteru čime se željela postići osjećaj nešto izrazitije monumentalnosti u izvedbi objekta. Objekt također ima izveden i ugaoni / kutni tornjić na prvom spratu koji se završava krovnom konstrukcijom u obliku pojednostavljene "lukovice." Oko prozorskih okna i vrata objekt ima u malteru izvedenu plastičku dekoraciju koja naglašava oblik i veličinu otvora u volumenu zida, te vizualno raščlanjuje (dekorira) fasadu.

Daljnja istraživanja ovog pitanja trebala bi imati zadaću da odrede razloge zbog kojih je odbijen prvotni Vancašev projekt (skica) za podizanje zgrade *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.* u Tešnju i prihvaćen drugi plan autor kojega ostaje, za sada, nepoznat, tko bi mogao biti autor drugog projekta, odnosno 1911. g. izvedenog objekta *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.* i da li bi autor izmijenjenog i 1911. g. izvedenog projekta mogao (ipak) biti Josip Vancaš? Također, potrebno je da se istraže domaći i strani arhivi kako bi se utvrdila tlocrtna prostorna organizacija i funkcionalnost Vancaševog projekta objekta banke, da se isti planovi ili skice (ukoliko budu pronađeni) uporede sa stanjem izvedenog i do danas sačuvanog objekta, te da se rad (skica) Josipa Vancaša za potrebe banke u Tešnju uporedi s ostalim objektima izvedenim u Tešnju u vrijeme austromadžarske vlasti.

Slika 6. Objekt u kojem je jedno vrijeme iza I svjetskog rata poslovala *Narodna kreditna banka d.d.* u Tešnju.

³⁵ Nažalost, nisam uspio dobiti dozvolu da se izradi detaljan arhitektonski plan tlocrtnih rješenja i presjeka ovog objekta iz razloga poštivanja interesa poslovnice *Volksbanke* koja je smještena u ovom objektu u Tešnju. Jedna od zadaća budućih istraživača ovog pitanja ostaje pronalaženje i studiranje planova objekta podignutog 1911. g. i upoređivanje istih s arhitektonskim tlocrtnim planovima Vancaševog projekta (skica) ukoliko isti budu u budućnosti pronađeni.

U kontekstu promatranja razvoja ekonomije, društvenih odnosa i podizanja novogradnji na području grada Tešnja ostaje posebno zanimljiva zadaća određivanje mjesta i uloge arhitekta Josipa plemenitog Vancaša u podizanju određenih graditeljskih objekata u Tešnju. Prisustvo Josipa Vancaša u Tešnju, iako gledano samo kroz nerealizirani plan (skice) poslovne zgrade *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.*, treba, svakako, promatrati u kontekstu poslovne aktivnosti ove banke i njenog predsjednika Adem-age Mešića. Poslovna djelatnost i društvene veze Adem-age Mešića mogle su ovog uglednog Tešnjaka dovesti u susret s uglednim poslovnim arhitektom Josipom Vancašom što je, sljedstveno obostranom interesu, moglo uvesti Josipa Vancaša u posao izrade projekta (skica) poslovne zgrade *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.* u Tešnju, kao što se je i desilo. Ovaj susret i angažiranje Josipa Vancaša na navedenom projektu mogli su imati za posljedicu utiranje puta mogućem širem djelovanju arhitekta Josipa Vancaša u Tešnju. Sljedstveno tome ostaje, kao značajan predmet istraživanja i znanstvena zadaća, određivanje arhitekata – graditelja porodične kuće Adem-age Mešića smještene u *mahali Tabaci*,³⁶ *ville* Adem-age Mešića podignute između Bukve i Medakova kraj Tešnja,³⁷ te nekih drugih objekata podignutih u Tešnju.³⁸ Smatram da Adem-agina porodična kuća nosi prepoznatljive odlike Vancaševog načina planiranja i izvedbe arhitekture stambenih objekata u Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu.³⁹

³⁶ Zgrada je podignuta na parceli KČ 985/3, PL 274, KO: Tešanj I, odnosno KČ 11/9, KO: Tešanj, ZK uložak br. 1190 upis iz 1893 i br. 3991 upis iz 1922.

³⁷ Prema nekim saznanjima ovaj objekt rađen je (u potpunosti) po ugledu na porodičnu kuću Adem-age Mešića u *Tabacima* u Tešnju. Isti objekt, poznat u mjesnoj tradiciji kao *Adem-agina vila*, zapaljen je i u potpunosti uništen 1945. g. Godinu upisa parcele (KČ) na kojoj se nalazio ovaj objekt, odnosno, i samog objekta u ZK nisam uspio saznati.

³⁸ Sva istraživanja koja predlažem da budu provedena trebaju biti usmjerena na obradu fondova *Službe za katastar, urbanizam i imovinsko pravne poslove* Općine Tešanj i *Zemljišno – knjižne kancelarije Općinskog suda* u Tešnju, *Arhiva* Federacije Bosne i Hercegovine u Sarajevu, te *Državnog arhiva* Austrije (Odjel arhitektonskih planova). Pri tome je posebno potrebno naglasiti potrebu istraživanja postojećih (*in situ*) objekata.

³⁹ Ovdje bih skrenuo pažnju budućim istraživačima na niz problema. Ponovo bih naglasio problem uknjiženja vlasničkih parcela i objekata podignutih na istim u *Službi za katastar, urbanizam i imovinsko pravne poslove* pojedinih općina i *Zemljišno – knjižnoj kancelariji pojedinih općinskih sudova* (u ovom slučaju u Općini Tešanj). Kako se u slučaju kuće Adem-age Mešića u *Tabacima* radi o upisu parcele (na kojoj je ista kuća podignuta) u ZK u 1893. g. nije jasno da li se ovdje radi o upisu katastarske čestice (KČ) ili i objekta (kuće) na navedenoj katastarskoj čestici u ZK? Moguće je, čak, da se upis u ZK iz 1893. g. odnosi i na parcelu i na kuću Adem-age Mešića. Ukoliko bi daljnja istraživanja pokazala da je upis parcele na kojoj je podignuta kuća Adem-age Mešića u *Tabacima* u ZK u 1893. g. predstavljao ustvari i upis objekta same kuće tada se pojavljuje niz otvorenih pitanja. Ta su: da li su društveni položaj i privredno poslovanje Adem-age Mešića već u 1883. g. bili toliko jaki da su mu omogućili značajne poslovne susrete, kada, u kakvim prilikama i s kojim ciljem je ostvaren prvi poslovni (?) susret između J. Vancaša i Adem-age Mešića, te da li je, hipotetički gledano, Adem-age Mešić mogao u određenoj mjeri imati svojevrstni utjecaj na dolazak J. Vancaša, ako ne u Bosnu i Hercegovinu, tada svakako u Tešanj? Odnosno, da li se susret

Poslovna zgrada *Prve muslimanske kreditne zadruge s o. j.* podignuta po drugim planovima na području Donje Čaršije dobro je poznata građanima Tešnja. Ovaj

između poslovnog čovjeka Adem-age Mešića i arhitekta Josipa Vancaša mogao zbiti izvan Sarajeva (na tlu neke od sastavnih zemalja Monarhije) prije 1883. g. ili u Sarajevu odmah po Vancaševom dolasku u Bosnu i Hercegovinu 1883. g.? Za sada je službeno istaknuto da je J. Vancaš u Bosnu i Hercegovinu stigao 1883. g. na poziv "*bosanskohercegovačke zemaljske vlade*." O datumu dolaska J. Vancaša u Sarajevo postoje neki neusklađeni i oprečni podaci koji stvaraju određenu zabunu o djelovanju ovog arhitekta. Naime, prema I. Krzoviću J. Vancaš je stigao u Bosnu i Hercegovinu prvi put tek 1893. g. da bi se u ovom gradu nastanio od 1894. g. (vidj. I. Krzović, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918*, 253). Međutim, I. Krzović u katalogu ostvarenih objekata J. Vancaša navodi da je katedrala u Sarajevu realizirana od 1884. do 1889. g. (vidj. I. Krzović, Nav. dj, 112, br. 16.). Dakle, ovdje se radi o jednoj proturječnosti unutar navoda koje donosi I. Krzović. Nasuprot tome prema navodima Nedžada Kurte J. Vancaš je stigao u Sarajevo 1884. g. gdje se iste godine (1884.) pojavljuje s radovima na katedrali "*Srca Isusova*" i na katoličkom groblju na Koševu (vidj. N. Kurto, Nav. dj, 292, 370, 371). Tu se radi o drugoj proturječnosti između navoda koje donose I. Krzović i N. Kurto. Očito se radi o štamparskoj grješci kod I. Krzovića. N. Kurto govori o J. Vancašu i na više drugih mjesta. Vidj. N. Kurto, Nav. dj, 369-385, te u Prilogu II. pod naslovom *Podaci o arhitektima i graditeljima za vrijeme austrougarske uprave*, str. 336 – 386. Vidj. i neka druga važna djela: Josip Vancaš, "Kako sam kao arhitekt došao u Sarajevo." *Večernja pošta*, Sarajevo 1930, br. 2724; A. Mekanec, "Josip pl. Vancaš." *Katolički tjednik* VIII-IX, 1932, 52; Džemal Čelić, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Jugoslavenski leksikografski zavod – Zagreb, Zagreb, 1966, vol. IV, 489, s. v. *Josip Vancaš*. Daljnja istraživanja trebala bi imati za temu "Josip Vancaš u Tešnju." Drugim riječima istraživanja bi trebala potvrditi ili isključiti navedene hipoteze o odnosima između Adem-age Mešića i J. Vancaša, potvrditi ili isključiti pitanje da li je J. Vancaš autor projekata kuće Adem-age Mešića u *Tabacima* i, nešto kasnije, vile Adem-age Mešića podignute između Bukve i Medakova, te odrediti godine nastanka oba navedena objekta. Potrebno je proučiti da li je J. Vancaš mogao biti i autor projekta novog *Konaka*, kao i nekih drugih objekata u Tešnju. Pojava objekta Adem-agine porodične kuće u *Tabacima* u Tešnju u 1893. g. čini mi se veoma ranom. Međutim, možda i nije previše rana jer su najkasnije u 1898. g. završeni objekti novog *Konaka*, zgrade Osnovne škole i Šarenog *mekteba*. Naime isti objekti zabilježeni su na razglednici koja na sebi nosi datum 13. 8. 1898. g. (Vidjeti razglednicu Tešnja br. FRP I 4731 u *Historijskom muzeju* Bosne i Hercegovine u Sarajevu, uporediti i razglednicu Tešnja br. FRP II 4693 bez datacije). Prema tom podatku godina 1898. predstavlja datum prije kojeg su nastali navedeni objekti (*terminus ante quem*), odnosno datum poslije kojeg navedeni objekti nisu mogli nastati (*terminus post quem non*). To sve svjedoči da se oko 1898. g. u Tešnju dosta gradilo, pa se može, uvjetno, pretpostaviti da je tokom tih gradnji mogla nastati i kuća Adem-age Mešića u *Tabacima*. Međutim, treba voditi računa o tome da je i prije 13. 8. 1898, t.j. prije datuma koji je naveden na spomenutoj razglednici, ista razglednica bila već objavljena i korištena. Time se godina podizanja navedenih objekata polahko spušta u 1897. g, a možda čak i nešto niže. Za sada najstariju pouzdanu dataciju kuće Adem-age Mešića u *Tabacima* daje Magbul Škoro koji navodi 1902. g. kao dataciju korištenja razglednice s prikazom spomenute kuće. Iza autentičnosti podatka, t.j. iza navoda 1902. g. uz navedeni objekt stoji Magbul Škoro koji, nažalost, ne donosi *revers* razglednice iz kojeg bi mogla biti vidljiva datacija iste. Vidj. Magbul Škoro, *Pozdrav iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, 2009, 194. O tome planiram nešto više govoriti drugi puta. Moja suzdržanost u dataciji spomenute porodične kuće sljedstveno tome odnosi se i na okvirnu dataciju Adem-agine vile. Ukoliko bi se prihvatila mogućnost da se Adem-agina porodična kuća u Tešnju može atribuirati Josipu Vancašu tada se nameće sasvim logično pitanje obrazloženja vremena (godine) kada se i prilika u kojima se Josip vancaš pojavio u Tešnju. Na ovoj razini istraživanja temeljenoj na raspoloživim podacima uvjerno smatram da bi pretpostavljena pojava Josipa Vancaša u Tešnju prije 1893. g. bila nerealna!

poslovni objekt odigrao je značajnu ulogu u privrednom razvoju i životu Tešnja. Uglavnom je korišten za smještaj različitih banaka, *Službe društvenog knjigovodstva* i pošte, ali i nekih društvenih i političkih organizacija. Danas u ovome objektu posluje poslovnica *Volksbanke*.

Mirza Hasan Ćeman

**The project for the building of the Muslim merchant and agricultural bank in
Tešanj by architect Josip Vancaš**

Summary

This paper discusses the project for the building of the Muslim merchant and agricultural bank in Tešanj, which was created by architect Josip Vancaš in 1910. Unfortunately, this project was never executed and the building of the Bank was finished in 1911 according to completely different plans and presents a wholly different concept of planning and executing of a business structure. Also, the paper discusses the development of economy, social relations and the erection of new edifices in Tešanj after 1878. To a certain extent there is also talk about the activities of the mentioned Bank and its president Adem-aga Mešić, as well as the position and role of architect Josip Vancaš in the constructing of certain buildings in Tešanj. The paper also deals with the business activities and social relations of Adem-aga Mešić which could have brought this prominent citizen of Tešanj into contact with a notable business architect Josip Vancaš. This meeting could have brought Vancaš into making of the project blueprints for the building of the Muslim merchant and agricultural bank, and open further business possibilities for him to work in Tešanj. The project for the Bank in Tešanj is viewed within the context of Vancaš's contribution to the development of the "Bosnian style" in the architecture of Bosnia and Herzegovina at the beginning of the 20th century.